

Jonas Strandberg

Lunds universitet

Kandidat i idé- och lärdomshistoria

ILHK02

Handledare: Monica Libell

VT 2021

Varje äpple en flaska medicin

En diskursanalytisk undersökning av Svenska
Vegetariska Föreningens tidskrift *Vegetarianen* i det
tidiga 1900-talet

Abstract

The paper at hand concerns itself with the vegetarian organisation known as *Svenska Vegetariska Föreningen* in the early twentieth-century Sweden. Excerpts are drawn from all issues of the organisations periodical *Vegetarianen* during 1903 and 1904 to highlight the organisations beliefs concerning meat-eating and personal health. The excerpts highlighting their beliefs are then closely examined and interpreted from a foucauldian discourse-analytical perspective. This is used to outline the discursive formations of which the organisation abides, as well as to examine the extent of the discursive formation's effects on the values of the organisation. Two major aspects of their discourse were identified. The first aspect concerns the trust that the organisation had for authority, in this case medical authority. The other concerns the non-existence of questioning from the organisation towards health as a phenomenon. These two aspects could be regarded as the main limiters of the organisation's values, as well as the limiters to what the organisation could regard as "truthful" and "objective."

Keywords: Vegetarianism, twentieth-century Sweden, discourse analysis

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Teori och metod	6
1.3 Källmaterial, litteratur och forskningsläge	8
1.4 Disposition	10
2. Vegetarianerna organiserar sig (men inte för första gången)	11
2.1 Snarlika rörelser (i tid och rum)	12
2.2 Vegetarianismens (implicita) motståndare	13
3. Vegetarianernas ”sanningar”	16
3.1 Köttätandets farhågor	16
3.2 Den hälsosamma kroppen	21
3.3 Naturlig medicin.....	24
3.4 Gemensamma nämnare	25
4. Vegetarianernas diskursiva påverkan	26
4.1 Medicinsk auktoritet.....	27
4.2 Hälsans självberättigande	27
4.3 Ett mönster uppstår.....	28
5. Diskussion	29
6. Avslutning	32

1. Inledning

Föreliggande uppsats berör vegetarianism, såsom den såg ut i Sverige under 1900-talets början. Citatet ovan är hämtat ur första numret av *Vegetarianen*,¹ Svenska Vegetariska Föreningens tryckta organ, där de lade fram sina tankar och åsikter om hur man bör leva. Svenska Vegetariska Föreningen var en förening bland en myriad av andra så kallade hälsokoströrelser, som till exempel nykterhetsrörelsen, djurrättsrörelsen och naturläkekonströrelsen, som alla hade en gemensam strävan efter att leva så naturenligt som möjligt. Vegetarianismen som ett kostval och levnadssätt var centralt för denna sträva. På den tiden innefattade benämningen mycket mer än bara att avstå från döda djur; häri gällde även ett avståndstagande från alkohol och andra stimulantia, likaså betonades motion i hög grad. Längre ner i den ovannämnda artikeln skriver de att ”slaktare, bryggare, vinskänkar och apotekare äro [vegetarianens] svurna fiender.”

Under 1800-talet såg västvärlden en drastisk utveckling av den medicinska patologin. Många sjukdomar fick nya förklaringsmodeller, med upptäckten av bland annat bakterier som orsakar sjukdomar. Men trots dessa upptäckter som möjliggjorde utökad diagnostik utvecklades inte den terapeutiska delen av medicinläran i samma takt. Kunskapen om antibiotika fastställdes inte fören senare in i 1900-talet. Denna aspekt tillsammans med faktumet att läkarantalet per capita vid denna tid inte var så högt ledde till att den större allmänheten sökte bot för sina besvär via andra kanaler.² Dessa andra kanaler är vad vi idag skulle kunna kalla ”alternativmedicin”; personer eller platser som saknar formell medicinsk utbildning men erbjuder medicinska kurer. Vegetarianismen finner en plats bland dessa fenomen, då en vanlig tankegång inom dåtidens vegetarianism var att man fullkomligt skulle kunna undvika sjukdom genom att avstå från kött och andra ”gifter.” Ingen inom redaktionen bakom *Vegetarianen* var

¹ Anonym, “Hvad är en vegetarian?”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903. Tidskriften saknar paginering, vilket är varför sidhänvisningen i fotnoterna saknas.

² Eva Palmblad, *Sanningens Gränser: Kvacksalveriet, Läkarna och Samhället: Sverige 1890–1990* (Stockholm 1997), s. 17.

utbildad läkare, men en stor del av innehållet handlade om hur man undviker sjukdomar genom kostval och livsstil.

Själva begreppet ”vegetarianism”, såsom den används i denna uppsats, behöver belysas. Vid tiden som detta arbete behandlar hade begreppet redan myntats och det var i cirkulation, men som redan delvis visats på håller det inte samma innebörd som det gör i en nutida kontext. Vid den tiden delade begreppet ”vegetarianism” utrymme med ”vegetarism” och ibland ”naturlig diet”. Idag innebär vegetarianism rakt av ett avståndstagande från köttprodukter, medan det då innefattade betydligt mycket mer. Då var det ett avståndstagande från allt som betraktades som hälsofarligt; kött, alkohol, kaffe, stimulantia med mera. Ordet är detsamma då som nu, men innebörden har förändrats. I detta arbete kommer ”vegetarianism” användas för att benämna fenomenet, samt kommer ”vegetarianerna” ofta användas för att benämna medlemmarna i Svenska Vegetariska Föreningen.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med föreliggande uppsats är att utröna vegetarianernas, eller rättare sagt Svenska Vegetariska Föreningens tankegångar och föreställningar, samt varifrån dessa härstammar. Specifikt ligger avgränsningen av detta vid föreningens tidiga livstid, vilket blir runt 1903–1904, vilket betraktas som deras tidiga organisatoriska fas där de ivrigt drev på deras värderingar. Det huvudsakligt använda teoretiska perspektivet är diskursanalys, vilket har en stor roll i betraktandet och tolkandet av materialet. Intresset i detta arbete ligger i Svenska Vegetariska Föreningens konstruktion av objektivitet, kunskap och fakta när det gäller hur man behåller en god personlig hälsa, vilket betraktas som format ur en viss diskurs. De frågor som ställs och kommer besvaras är:

- Vad vidhöll Svenska Vegetariska Föreningen för sanningsanspråk om personlig hälsa vid början av 1900-talet?
- Hur upprätthöll de dessa sanningsanspråk som faktiska?
- Varifrån härstammade detta (utifrån både ett teoretiskt och ett kontextuellt håll)?

Dessa frågor bottenar i en grundläggande fundering över det teoretiskt diskursiva, vilket tolkas ha påverkat Svenska Vegetariska Föreningens värderingar och föreställningar. Diskursanalysen, vilken vi kommer att gå igenom strax, används primärt för att besvara den andra och den tredje frågeställningen. Det tredje frågeställningen syftar till att utröna och

undersöka den diskurs som tog sin inverkan på föreningens ståndpunkter och föreställningar, och dessutom synliggöra det historiska arv som föreningen tog del av när det gäller vegetarianism.

Som nämnt ligger tidsavgränsningen vid 1903–1904, vilket innebär att intresset ligger vid att utröna Svenska Vegetariska Föreningens tankegångar vid den inledande fasen av deras organisering. Under denna tid var de i ett tidigt formativt stadie där de kraftigt drev fram deras åsikter, vilket gör att det finns mycket att säga om dem. På samma sätt förhåller sig det med den geografiska avgränsningen. Svenska Vegetariska Föreningen var en del av ett större skeende av vegetarianism som spred sig över Europa vid denna tid, så slutsatserna som dras här skulle kunna appliceras på andra länder, eller till och med organiserad vegetarianism som helhet, men fokuset i detta arbete ligger på just hur det såg ut i Sverige under denna tid.

1.2 Teori och metod

Föreliggande arbete utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv. Diskursanalys omfattar en rad olika teoretiska perspektiv och metoder som grundar sig i poststrukturalismen. För detta arbete används foucauldiansk diskursanalys, presenterad och tolkad av Peter Svensson.³ Diskurs definieras i detta fall som ”praktiker som systematiskt formar objekten vi talar om”,⁴ en definition som Foucault gjorde. En viktig premis är att den sociala verkligheten och vår kunskap om världen är skapad i det mänskliga skeendet. Språkanvändningen genom handlingar som bland annat text och tal är produktiva krafter. Diskursen är ramarna som bestämmer vad som kan uppfattas som fakta, vad man kan föreställa sig, samt hur man kan handla.⁵ Inom den diskursiva tolkningsramen ter sig allting som kontingent; allting är icke-nödvändigt, och ingenting är naturgivet eller transcendentalt. Det råder en förnekelse av essentialism, i att ingenting betraktas som bärare av en essens, någonting som fundamentalt definierar ett objekt eller subjekt. Om någonting betraktas av ett subjekt som bärare av en essens, är detta enbart en effekt av diskursen som subjektet befinner sig i. Språk och andra sociala handlingar konstruerar en världsbild där vissa saker kan te sig som ”naturgivna.”⁶ När det gäller ämnet i fråga hade

---

³ Förståelsen av det teoretiska perspektivet är till stora delar hämtat från Peter Svenssons *Diskursanalys* (Lund 2019), underkapitlen “Foucaultiansk diskursanalys” (s. 46-51) och “Frågor om konstruktion av objektivitet, kunskap och fakta.” (s. 90-94).

⁴ Svensson, s. 47.

⁵ *Ibid.*, s. 48.

⁶ *Ibid.*, s. 36-37.

vegetarianerna under tiden en strikt bild av vad som var ”naturligt” och ”hälsosamt”, något som betraktas i föreliggande arbetes syfte som givet av diskursen de förhöll sig till.

En viktig aspekt av denna sorts diskursanalys är att diskursen inte är fritt svävande i samhället, utan konkret kommer till uttryck och manifesteras genom bland annat texter och andra uttrycks sätt. Språk är en social handling, en handling som begränsas och dikteras av diskursen som subjektet befinner sig i.⁷ En handling som Svenska Vegetariska Föreningen utförde var till exempel deras organ *Vegetarianen*. I bland annat denna skrift manifesterades den diskurs som vegetarianerna förhöll sig till. Genom en närläsning av skriften kan deras diskursiva uttrycks sätt utrönas och därefter analyseras. Fokuset ligger på den sanningsproduktion som vegetarianerna erhöll av diskursen.

Med sanningsproduktion menas att inom olika diskursiva ramverk finns det olika sätt att presentera saker och ting som faktiska eller sanningsenliga. Världsbilden som subjektet har i en diskurs begränsar vilka ting som kan bete sig som objektiva. Med detta finns det begränsade sätt att producera sanning inom en diskurs.⁸ Detta arbete intresserar sig i hur vegetarianerna på den tiden tog sig till för att upprätthålla de anspråk de hade på vissa ”sanningar.”

Diskursanalys är i sig själv främst ett teoretiskt perspektiv, och ingen metod. Många har dock anpassat olika metoder för att passa det teoretiska perspektivet. Den konkreta metoden som används här är hämtad från Anna Nilsson Hammars beskrivning av diskursanalytisk metod. Denna utgår från att man bör (1.) etablera kontexten, (2.) undersöka tillkomsten av materialet, (3.) samla in och organisera materialet, (4.) klassificera materialet och (5.) undersöka diskursens olika nivåer. Den första punkten handlar om att placera källmaterialet i dess historiska sammanhang. Den andra punkten handlar om att beskriva vem/vilka som givit upphov till källmaterialet, och varför. Den tredje handlar om att bearbeta primärmaterialet inför arbetets syfte. Den fjärde handlar om att systematiskt gå igenom materialet och strukturera upp olika utsagor och teman inför den femte punkten, vilken handlar om att finna mönster i språkbruket. Mönstren används för att identifiera olika diskursiva formationer som representeras och manifesteras genom olika utsagor.⁹ Metoden appliceras genom att inledningsvis etablera kontexten som föreningen och materialet befann sig i; omständigheterna för föreningens organisering och tidskriftens publikation; förhållandet mellan

---

⁷ Ibid., s. 48.

⁸ Ibid., s. 90-91.

⁹ Anna Nilsson Hammar, ”Diskursanalys”, i Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), *Metod: guide för historiska studier* (Lund 2018), s. 145-147.

vegetarianer/"kvacksalvare" till en större generell allmänhet och en etablerad, institutionaliserad skolmedicin. Sedan kommer olika excerpter från tidskriften belysas, sådana som representerar olika utsagor. Sedan kommer allt detta kopplas ihop till en analys och tolkning av en diskursiv formation som Svenska Vegetariska Föreningen förhöll sig till, och påverkades av för deras värderingar.

1.3 Källmaterial, litteratur och forskningsläge

Det huvudsakliga källmaterialet som föreliggande arbete bygger på är, som nämnt, Svenska Vegetariska Föreningens organ *Vegetarianen*. Denna var en tidskrift som utgavs av föreningen mellan 1903 och 1967. Eftersom föreliggande arbete är inriktat på de tidiga åren av föreningens livstid, används samtliga nummer från tidskriftens tidiga livstid; fyra nummer från 1903, och sex nummer från 1904. Dessa nummer är valda för att de betraktas i deras tidiga organisatoriska stadiet betraktas som ideologiskt livskraftiga och engagerade med deras värderingar. Viktigt att påpeka för uppsatsens syfte är att tidskriften saknade sidpaginering, vilket är varför sidhänvisning av tidskriften är utelämnad i föreliggande arbetes fotnoter.

I *Vegetarianen* behandlades allt möjligt som hade med en vegetarians livsstil att göra. Det gavs olika levnadsråd om vad man bör och inte bör göra. Det gavs berättelser och intervjuer med olika vegetarianer, särskilt mycket gamla (i första numret berättar en 107 år gammal vegetarian om sitt liv). De skrev om olika på den tiden kända vegetarianer, såsom Leo Tolstoy och Percy Bysshe Shelley. Det skrevs om olika händelser gällande de hälsoskadliga effekterna av köttätande. Likaså uttrycktes mycket skepsis mot den etablerade skolmedicinen.

Forskningsläget som föreliggande arbete bygger vidare på är inte särskilt omfattande. Huvudsakliga arbeten som används är Motzi Eklöfs artikel "Vegetarisk (Rå)kost och det Reformmerande Livet"; Martin Stolares doktorsavhandling *Modernitetskritiska Rörelser i Sverige 1900–1920*; Eva Palmblads monografi *Sanningens Gränser: Kvacksalveriet, läkarna och samhället*; och Sofia Lings *Kärringmedicin och Vetenskap*. De olika texterna understryker en rad olika saker, men alla behandlar ämnet i fråga i någon mån. Eklöf och Stolare betonar båda de svenska hälsokoströrelserna, men utifrån olika perspektiv. Eklöf positionerar hälsokoströrelserna i förhållande till den schweiziske läkaren Maximilian Bircher-Benner, medan Stolare fokuserar på de svenska hälsokoströrelsernas inre skeenden. Palmblad och Ling lägger dock fokus på den etablerade läkarvetenskapens förhållande till vad man skulle kunna kalla kvacksalveri, vari de vegetariska rörelserna är inkluderade.

Arbetena som forskningsläget främst utgörs av i detta fall är Stolares och Eklöfs. Deras arbeten tangerar föreliggande arbete både i mån av material som använts, avgränsning i kronologi och föremål som undersökts. I sin avhandling undersöker Stolare en rad olika modernitetskritiska rörelser på det tidiga 1900-talet och hur de samverkade med varandra. Bland dessa innefattas ungdomsrörelsen, jordreformsrörelsen, småbrukarrörelsen och den vegetariska rörelsen, som alla tillhörde den politiska vänstern på den tiden. I Stolares ord sätts fokuset inte på de stora folkrörelserna, utan på de mindre och idag mer bortglömda reformrörelserna. De frågor Stolare ställer är bland annat hur de undersökta reformrörelserna uppstod och om de hade någon gemensam kärna vilket gjorde att de kunde komplettera varandra. Stolare går igenom de fyra olika rörelsernas uppkomster och utvecklingar, och jämför de visioner och mål som de hade. Stolare behandlar sitt undersökningsmaterial utifrån ett resursmobiliseringsteoretiskt perspektiv, med vilket han betraktar de fyra undersökta reformrörelserna utifrån bland annat begreppet *social rörelse*. Utifrån detta analyserar Stolare systematiskt de reformrörelser han uppehåller sig vid som sociala rörelser, som definieras av gemensamma värden, kollektiv identitet och organisationsstruktur. Detta perspektiv möjliggör Stolares resultat om de fyra undersökta rörelsernas gemensamma kärna, och ger förklaring till deras ursprung och samverkan utifrån organisatoriska faktorer. Föreliggande arbete uppehåller sig vid det fjärde kapitlet av *Modernitetskritiska Rörelser i Sverige 1900–1920*. I arbetes syfte ger Stolares skildring av Svenska Vegetariska Föreningen utmärkt empiriskt material om föreningens organisation, medlemmar och ursprung, samt vilka värderingar de håller och vart dessa härstammar ifrån.

Motzi Eklöfs artikel ”Vegetarisk (Rå)kost och det Reformerande Livet” är den andra studien som är en del av föreliggande forskningsläge. Undersökningsobjektet för denna studie är den schweiziska läkaren Maximilian Bircher-Benner, som hade en central position i formerandet av så kallade hälsokoströrelser i Europa vid sekelskiftet 1900. Syftet med Eklöfs studie är att undersöka receptionen av Bircher-Benners behandlingsmetoder bland svenska reformkoströrelser under 1900-talet. Eklöf granskar även de hälsokoströrelser som fanns på den tiden, samt den tidens näringsfysiologiska ståndpunkter. Med detta ger hon bland annat en skildring av Svenska Vegetariska Föreningen i dess tidiga stadie och dess grundare Johan Lindström-Saxon. Hon skildrar även andra lekmanarörelser i naturläkekonst och dessas förhållande till varandra den vegetariska rörelsen. Detta fungerar som bra empiriskt material för föreliggande arbetes syfte.

Till de tidigare arbetena förhåller sig föreliggande arbete kvantitativt kompletterande. Detta innebär att inga tidigare slutsatser förkastas, utan de byggs vidare på utifrån ett diskursanalytiskt teoretiskt perspektiv, vilket anses vara givande för forskningsläget. Föreliggande arbete syftar att ge nya insikter om Svenska Vegetariska Föreningen och vegetarianism som skeende i det tidiga 1900-talets Sverige. Detta utförs genom att utröna och undersöka den diskurs som inverkade på föreningens ståndpunkter.

1.4 Disposition

Efterföljande kapitel är kontextbyggande, och lyfter omständigheterna kring Svenska Vegetariska Föreningens organisering, vegetariska föregångare som bidragit till innehållet av föreningen, det generella ideologiska innehållet av vegetarianismen på den tiden samt friktionen mellan vegetarianismen och den etablerade medicinen. Därefter behandlas innehållet av själva tidskriften *Vegetarianen*, vari Svenska Vegetariska Föreningens tankegångar tematiskt lyfts fram genom excerpter från tidskriften för att få en helhetsbild i vad det var som de stod för när det gäller den personliga hälsan. De tre tematiska indelningarna benämns ”köttätandets farhågor,” ”den hälsosamma kroppen” och ”naturlig medicin.” I detta kapitel sätts även vissa excerpter från tidskriften i en större kontext, för att belysa Svenska Vegetariska Föreningens koppling till föregående vegetariska tänkare. Därefter sammanställs excerpterna från tidskriften till en analys av de mest relevanta delar av diskursen som föreningen förhöll sig till. Analysen utgår i stort på det teoretiska perspektiv som arbetet bygger på. Två huvudsakliga diskursiva aspekter lyfts och återkopplas till föreningens tankegångar. Arbetet avslutas med en diskussion vari arbetets frågeställningar besvaras på ett konkret sätt, samt en avslutning där slutsatserna som dragits abstraheras och återkopplas till nutiden.

2. Vegetarianerna organiserar sig (men inte för första gången)

Svenska Vegetariska Föreningen grundades den 13 februari 1903, och började utge sitt huvudsakliga organ *Vegetarianen* strax därefter.¹⁰ Redaktören för tidskriften blev föreningens ordförande, Johan Lindström-Saxon (1859–1935). I det första numret som utgavs av *Vegetarianen* skriver föreningen, som en första stadga, att deras ändamål är ”att befrämja utbredandet af vegetarismens idéer samt att samla de inom landet befintliga anhängarne däraf till enig samvärkan till detta mål.”¹¹ I efterföljande paragraf påpekar de även att tidskriften riktar sig inte bara till vegetarianer, utan även till de som är vänliga till vegetarianismens idéer, men som ännu inte tagit steget att anamma dem.¹²

Svenska Vegetariska Föreningen var inte den första svenska rörelsen med vegetarianism på agendan. Den närmsta föregångaren var *Samfundet för befrämjandet av ett naturenligt levnadssätt*, vari Lindström-Saxon var själv medlem innan grundandet av SVF. Bland samfundets medlemmar finner man olika personligheter som ofta omnämns i *Vegetarianen*, såsom makarna Tenow, Edward Wavrinsky och A. F. Åkerberg, alla kända för deras engagemang inom djurskydd, nykterism respektive samhällsreformistiskt tänkande. Före *Samfundet* fanns även *Svenska Reformgillet*, som hade som uppgift att stärka människosläktets fysiska hälsa. Varken *Samfundet* eller *Reformgillet* hade vegetarianism explicit som stadga, men det låg implicit i strävandet mot det naturenliga levnadssättet. Likaså var många medlemmar praktiserande vegetarianer och medlemmar i andra rörelser som tangerade med vegetarianism, såsom djurskydd eller nykterism. Båda de tidigare föreningarna Svenska Vegetariska Föreningens organiseringsarbete, då SVF fick ärva mycket av de resurser som de tidigare föreningarna erhöll.¹³

När det gäller den sociala uppsättningen av föreningen, och vegetarianer på den tiden generellt, kan det konstateras att de företräddes främst av en medelklass i en urban miljö. En grundläggande anledning till detta är för att vegetarianismen i praktiken på den tiden krävde en ekonomisk position som var tillräcklig för att tillgodose sig själva bland det minskade urval av varor som vegetarianismen orsakar. De lägre ställda grupperna i samhället levde på det de

¹⁰ Martin Stolare, *Kultur och Natur: Modernitetskritiska Rörelser i Sverige 1900–1920* (Karlstad 2003), s. 93.

¹¹ Anonym, “Svenska Vegetariska Föreningen.”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

¹² Ibid.

¹³ Stolare, s. 94-95. Motzi Eklöf, “Vegetarisk (Rå)kost och det Reformmerande Livet: Maximilian Bircher-Benner och de Svenska Hälsokoströrelserna”, i Sven Widmalm (red.), *Lychnos: Årsbok för Idé- och lärdomshistoria* (Linköping 2006), s. 251.

fick tag på, medan medelklassen och högre hade möjligheterna att välja. Martin Stolare lyfter fram en anledning till den urbana förankringen som vegetarianismen hade, vilket är att fenomenet kan kopplas till urbaniseringen och moderniseringen under 1800-talet. Vegetarianismen som koncept fanns före 1800-talet, men urbaniseringen ledde ofta till en nästan romantisk strävan till det pastorala levnadssättet bland stadsborna, de som själv levde bland de grå städernas avsaknad av natur.¹⁴

2.1 Snarlika rörelser (i tid och rum)

Svenska Vegetariska Föreningen – som vegetarianer – befann sig i ett sammanhang av fenomenet hälsokoströrelser, som i sin tur faller in i ett ännu bredare benämning av levnadsreformrörelser. Levnadsreformrörelser – där begreppet härstammar från tyskans ”Lebensreform” – fanns det gott om vid sekelskiftet 1900. Här kan man utöver den vegetariska rörelsen räkna in bland annat nykterhetsrörelsen, nudismrörelsen, djurrättsrörelsen, naturläkekonströrelsen och trädgårdsstadsrörelsen, som alla var mer eller mindre sammanvävda. Gemensamt för de olika rörelserna var betoningen på personlig reform av det kroppsliga, vilket försäkrar fulländandet av strävandet mot ett mer naturenligt levnadssätt. För de rörelser som siktade mot reform på ett högre plan, alltså mer statligt och socialt, var betoningen på den personliga reformen fortfarande viktig, då det var en förutsättning och krav för en högre reform. Vegetarianismen var central och kan räknas som en av levnadsreformens huvudgrenar, då det var en snabb och säker väg till personlig reform, likaså rörde det vid många av de mer nischade rörelserna.¹⁵

Tankarna om det naturenliga levnadssättet och hur man uppnår det var inte nya vid denna tid. Det finns en lång tradition av grupper som strävar efter ett mer naturenligt liv, som går tillbaka hela vägen till Pythagoras på 500-talet f.Kr.¹⁶ På vägen finner vi kända förespråkare såsom bland andra den svenska Emanuel Swedenborg (1688–1772) eller den kända romantiska poeten Percy Bysshe Shelley (1792–1822). Den ideologiska kärnan bakom strävandet ligger i en föreställning om att människan – specifikt den moderna människan – har blivit fördärvad, både moraliskt och fysiskt, av sina onaturliga vanor. En vanlig föreställning bland vegetarianer var

---

¹⁴ Stolare, s.99-102.

¹⁵ Ibid., s. 87-88.

¹⁶ Colin Spencer, *The Heretic's Feast: A History of Vegetarianism* (Hanover 1995), s. 33. Spencers monografi rymmer även mycket mer information rörande olika sekter och grupper genom historien som praktiserat olika former av vad man skulle kunna kalla vegetarianism.

att människans kroppsliga och sinnliga sjukdomar orsakas av människans förändrade levnadsvanor, som konsumtion av kött, alkohol, kaffe och tobak. Boten för sjukdomarna blir att avlägsna orsaken, genom att avstå från de fyra ovannämnda giftproducenterna.¹⁷

Rättfärdigandet av vegetarianismen på den tiden byggde till stor del på en återkommande föreställning om människans naturliga ursprung. En del av detta utgick från biblisk lära; stycken hämtade ur bibeln som talade om den ursprungliga föda som gud tillhandahållit – en föda utan kött. Större delen av argumentationen byggde dock på tidens naturvetenskapliga rön. Det mest vanliga argumentet som lyftes var det anatomiska jämförandet av människan och andra djur. Människan delade få anatomiska egenskaper med rovdjur, medan det fanns många likheter med olika växtätare, såsom primater.¹⁸ Det första numret av *Vegetarianen* hänvisar till zoologen Georges Cuvier:

”Människan liknar intet enda köttätande djur. Med hänsyn till tändernas antal och ordning är hon fullkomligt lik orang-utangen, som uteslutande lefver af frukt. Människans inelfvor motsvara de växtätande djurens. Hennes kroppsbyggnad lämpar sig i alla väsentliga afseenden för en vegetabilisk diet.”¹⁹

Det fanns en stark moralisk och etisk aspekt av vegetarianismen. Ett mål var inte bara en individuell förbättring av det fysiska och mentala, utan i slutändan en förbättring av samhället som helhet. Ur köttätandet uppstod ett moraliskt fördärv, vilket ger en förklaring till människans olika våldsamheter, såsom krig. De hävdade att de minst krigslystna nationerna i världen var samtidigt de som konsumerade minst kött. I vegetarianismen låg en nästan utopisk vision om möjlig världsfred, då återupptagandet av människans naturliga diet skulle stärka sinnet och moralen, samt skölja bort de barbariska seder som köttätandet skapat.²⁰

2.2 Vegetarianismens (implicita) motståndare

Vid sidan av den vegetariska rörelsen – och en bra stund innan Svenska Vegetariska Föreningen grundades – så fanns det en relativt livskraftig naturläkekonströrelse. Denna förespråkade mycket det ovannämnda strävandet mot ett naturenligt levnadssätt. Den

---

¹⁷ Stolare, s. 92.

¹⁸ Ibid., s. 103–104.

¹⁹ *Vegetarianen*, 1903:1.

²⁰ Stolare, s. 105-106.

vegetariska rörelsen och naturläkekonströrelsen flöt in i varandra till en större grad, då de delade ett gemensamt mål.²¹ Naturläkekonstens livskraft låg i den etablerade medicinens motgångar. Som omnämnt i inledningen hade den medicinska disciplinen gjort stora landvinningar under 1800-talet, vilket ledde till en bredare diagnostisk kunskap av sjukdomar. Den terapeutiska sidan av medicinen utvecklades dock inte lika snabbt, vilket gav naturläkekonstens lekmän utrymme att praktisera sin bland annat homeopati, eller som det kallades av andra på den tiden, ”kvacksalveri”. Naturläkekonstens livskraft ligger även rent materiellt i faktumet att antalet läkare vid tiden var få, lasaretten låg i städerna och legitimerade läkemedel var generellt dyrare. En dräng ute på landsbygden som skadar benet när de skördar havre söker sig nog – av rekommendation från storbonden – till sockens benläkare, som för femtio öre eller mindre lägger ett lätt förband och ger goda råd om dagliga bad. Sålunda benläkarens goda råd underlättar tänker drängen nog ej vidare på det.²²

Som nämnt finner sig naturläkekonsten en plats bland vegetarianerna vid denna tid. I *Vegetarianen* skrivs det mycket om olika hemkurer för att lösa olika besvär. I det fjärde numret belyses influensan, varav det fanns många epidemier av vid den tiden. De som kände av symtom rekommenderades att sticka ”fötterna i vatten så hett, som du någonsin kan tåla det.”²³ Samtidigt som de förespråkade en mer naturenlig medicin, visade de ett starkt motstånd mot den etablerade medicinen. Vanligt förekommande är artiklar som talar om vaccinationen och dess faror. En artikel i det fjärde numret uttrycker ett motstånd till tvångsvaccination. I denna citeras läkare som gett sina synpunkter kring vaccination, och säger bland annat att ”införande af kopplymfan såsom ett främmande varämne är en blodförgiftning, hvars följder icke på förhand låta bestämma sig.”²⁴

Förordningar mot kvacksalveri inrättades i Sverige i slutet av 1600-talet, med syfte att upprätta privilegier åt apotekarkåren och Collegium medicum. Här definierades kvacksalveri som obehörigt utövande av läkekonst samt olaga försäljning av läkemedel. Redan längre tillbaka i tiden var alltså staten inriktad på att upprätthålla en rätt medicin kontra en fel medicin. En anledning för stadgarna var för att minska oberättigad konkurrens för de legitimerade praktikanterna av läkekonsten. Kvacksalvare – eller charlataner – som de kallades betraktades som parasiter, som stal inkomst från de som faktiskt hade rätt till dem. En annan anledning till stadgarna var att skydda befolkningen från bedragare som erbjöd möjligen livshotande

---

²¹ Ibid., s. 92-93.

²² Palmblad, s. 17-20.

²³ Anonym, ”En Förträfflig Hemkur mot Influensan”, *Vegetarianen*, nr. 4, 1903.

²⁴ Anonym, ”11 läkare om vaccinationen”, *Vegetarianen*, nr. 4, 1903.

behandlingar. Detta fungerade dock måttligt i praktiken, då privatpersoner med rätt behörigheter (om man var från ett högre stånd eller hade en prästattest) kunde hämta ut hälsofarliga mediciner från apotekare utan problem. Allt eftersom så började kvacksalveri betraktas som en medicinsk okunnighet, särskilt under 1800-talet med vetenskapernas frammarsch, vilket ledde till att de tidigare nämnda anledningarna till stadgarna föll i glömska i utbyte mot att de betraktades som skydd mot vidskepelse och ovetenskaplighet. Den etablerade medicinen betraktades som präglad av rationalitet medan kvacksalveri eller folkmedicin betraktades som präglad av okunnighet. För de kvacksalvare som togs på bar gärning låg ett bötesstraff på hela 12 kronor och 50 öre. Dessa stadgar var insatta tills de ersattes 1915, efter en lång debatt om kvacksalveri inledd 1895.²⁵

Vid denna tid fanns det ett ansevärt antal läkare som befann sig i limbo, då de var utbildade inom den etablerade medicinen, men förespråkade mer alternativa behandlingsformer. I *Vegetarianen* återopas läkare varje gång ett djärvt påstående dyker upp. Läkarnas förhållande till den större läkarkåren är blandat beroende på vart man kollar. I många fall blev läkare som förespråkade mer alternativ medicin rentav exkommunicerade av läkarkåren. Här har vi till exempel Maximilian Bircher-Benner (1867–1939). Bircher-Benner var praktiserande läkare i Zürich, som efter att ha återhämtat sig från gulsot genom att endast äta äpplen började undersöka råkost. Han presenterade sina egenformulerade teorier om solljusenergi till läkarkåren, varpå han blev hastigt utstött, då han betraktades ha lämnat naturvetenskapens domäner. Han öppnade dock ett mycket framgångsrikt sanatorium i Zürich där fysioterapi och råkost låg på programmet, och hans teorier influerade naturläkekonströrelsen starkt runtom Europa.²⁶ Ett annat exempel på exkommunikation finner vi i *Vegetarianen*, som skriver om en viss doktor Allison från London, som ”för sina vegetarianska tendenser blef utstött ur engelska läkarsällskapet.”²⁷ Sedan har vi till exempel John Harvey Kellogg (1852-1943), en läkare från Förenta staterna som influerade mycket av den svenska vegetariska rörelsen, och omnämns ofta i *Vegetarianen*. Kellogg – uppfinnaren av bland annat flingorna som vi känner igen idag – var en högst erkänd läkare och kirurg, men hade också tendenser mot det alternativmedicinska hållet. Trots hans oortodoxa metoder höll han fast i berömmelse från både

---

²⁵ Sofia Ling, *Kärringmedicin och Vetenskap: Läkare och kvacksalverianlagade i Sverige omkring 1770-1870* (Uppsala 2004), s. 43-52.

²⁶ Eklöf, s. 248-249.

²⁷ Anonym, ”Vegetariske Läkare i England”, *Vegetarianen*, nr. 2, 1903.

allmänheten och läkarkåren i Förenta staterna under en lång tid.²⁸ Det verkar ha funnits en varierad inställning bland olika läkarkårer jämt mot alternativmedicin.

3. Vegetarianernas ”sanningar”

I *Vegetarianen* finner man en bra mängd påståenden – påståenden som skulle kunna kallas väldigt frimodiga och djärva, om man jämför med nutida måttstockar. Följande kapitel kommer lyfta fram en rad sådana påståenden, varmed vegetarianerna gör anspråk på en viss sanning. Kapitlet är uppdelat i olika teman; köttätandets hälsofarliga effekter, den hälsosamma kroppen och alternativmedicinska metoder. Den tematiska uppdelningen är rätt arbiträr, då många påståenden uppmärksammar flera olika aspekter av det vegetariska tänkandet. Det är ett försök till att strukturera upp deras tänkande, för att underlätta i att applicera och dra slutsatser från påståendena. Det första temat går igenom deras påståenden om kött och köttätande, samt andra substanser; vad det har för effekter på kroppen och varför man bör undvika det. Det andra temat går igenom deras syn på hälsa och den hälsosamma kroppen; vad hälsa innebär och hur man bevarar det. Det sista temat liknar det andra, då det går igenom deras konkreta sätt att bevara hälsan; ”medicinska” metoder och materiel som strävar rätt långt ifrån vad man skulle kunna kalla den etablerade medicinens metoder. Vi börjar med det första temat.

3.1 Köttätandets farhågor

Den första aspekten som kommer till tanken när man hör ordet ”vegetarian” brukar vara ”ett avståndstagande från köttätande.” Det är ingen större skillnad nu jämt mot då, då Svenska Vegetariska Föreningen rätt uppenbart var väldigt utåtriktade motståndare till akten av att konsumera kött, inte minst i deras skrifter. Genomgående i *Vegetarianen* lyfts det många olika exempel av varför kött bör till högsta möjliga mån undvikas. I det första numret citeras en viss Dr. N. A. Nilsson, som konstaterar att

”Människan är på grund af tändernas och tarmkanalens bygnad hänvisad till att lefva af produkter af säd, frukt och vatten. Alla andra födoämnen tjäna blott som surrogat och uppfylla blott sitt ändamål i mindre grad [...]

---

²⁸ Eklöf, s. 253, 258.

Kött bör man helst undvika, tyd det är alltid i mer eller mindre grad skadligt och invärkar i längden menligt på organismen.”²⁹

I citatet finner vi två argument som vanligt återopats av olika vegetariska grupper genom historiens gång: det komparativt anatomiska och det näringsfysiologiska. Anatomiska kunskaper om människokroppen blandades ofta med jämförelser av anatomin hos olika djur. Detta finner ursprung hos Aristoteles, och många bygger vidare på disciplinen långt efter. Den jämförande anatomin som vegetarianer ofta nyttjade sig av brukar följa Pièrre Gassendis (1592–1655) argument. Gassendi konstaterar att köttätande rovdjur har klor och huggtänder, medan herbivorer har trubbiga tänder och inga klor, varmed människan passar in i det sistnämnda.³⁰ Den komparativa anatomin blev grundligare underbyggd och ytteligare användbar för vegetarianer 1699 när Edward Tyson (1651-1708) publicerade sin skrift *Orang-Outang, sive Homo Sylvestris. Or, the anatomy of a Pygmie compared with that of a Monkey, an Ape, and a Man. To which is added, A Philological Essay concerning the Pygmies, the Cynocephali, the Satyrs, and the Sphynxes of the ancients. Wherin it will appear that they are all either Apes or Monkeys, and not a Man, as formerly pretended* (1699), vari han redovisar (för första gången i västerländsk historia) dissektionen av en ”orang-outang” (vilket i själva verket var en schimpans, men det visste man inte då).³¹ Här visades att inte bara är primaternas och andra herbivorerers yttre egenskaper lika människornas, utan även de inre. Tarmkanalen var exceptionellt lik, och för att ”orang-outangens” tarmkanal var gjord för att äta växter började argumenten läggas fram om att människans tarmkanal var gjord för att göra detsamma.³² Liknande argument dyker upp senare hos bland annat filosofen John Locke, botanikern John Ray, poeten Percy Bysshe Shelley och vår egen Carl von Linné.³³ Ett ytterligare exempel är zoologen Georges Cuvier, vars tankar vi ovan sett presenteras i vegetarianen.³⁴

²⁹ Anonym, ”Läkare om vegetarismen”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

³⁰ Spencer, s. 203-204.

³¹ Charles Newman, ”Edward Tyson”, *The British Medical Journal*, vol. 4, nr. 5988, 1975. s. 97.

³² Tristram Stuart, *The Bloodless Revolution: A Cultural History of Vegetarianism from 1600 to Modern Times* (New York 2007), s. 138-140.

³³ *Ibid.*, s. 145-148, 388. För att förtydliga så är idéer självfallet inte abstrakta entiteter som dyker upp hos tänkare på måfå. Man skulle kunna tala om en slags intertextualitet; tänkare tar del av tidens rön genom tidigare skrifter och behandlar det själva. För mer, se *The Bloodless Revolution*.

³⁴ *Vegetarianen*, 1903:1. ”Människan liknar intet enda köttätande djur. Med hänsyn till tändernas antal och ordning är hon fullkomligt lik orang-utangen, som uteslutande lefver af frukt. Människans inelfvor motsvara de växtätande djurens. Hennes kroppsbyggnad lämpar sig i alla väsentliga afseenden för en vegetabilisk diet.”

De anatomiska argumenten som läggs fram går emellertid att kombinera med vegetarianernas tankar om människans naturliga diet. I det första numret av *Vegetarianen* citeras också Mich. Larsen, stadsläkare av Köpenhamn, som konstaterar att

”om människa också af naturen är fruktätare, så har hennes organismen under de årtusenden, då hon också ätit kött, så förändrats, att detta nu blifvit hennes andra natur. De, som så säga, äro emellertid ej i stånd att anföra det ringaste bevis för sitt påstående. Nu såsom för tusende år sedan är den mänskliga organismen endast inrättad för fruktätande.”³⁵

I ovanstående citat finner vi det anatomiska argumentet i kombination med tanken om att köttätande har fördärvat den mänskliga kroppen. Köttätandet har fått människan att lämna sin ursprungliga natur, genom att lämna sin naturliga diet. Tanken om den naturliga dieten – att människan till sin kropp eller essens är gjord för att äta och leva på ett visst sätt – dyker ofta upp bland vegetarianismens förespråkare genom historiens gång. Många vegetarianer använder det anatomin som argument, såsom ovanstående citat, men det fanns även andra variationer. Till exempel Shelley och Bracknellcirkeln i det tidiga 1800-talets England användes bibliska argument, där syndafallet representerade människans bortsträvande från ett naturligt levnadssätt.³⁶

Vi återgår till citatet av Nilsson ovan, och undersöker vidare det näringsfysiologiska påståendet om köttets hälsofarliga effekter. I takt med naturvetenskapernas landvinningar under tidens gång kunde vegetarianerna finna nya argument. Då och då dök det upp läkare och andra som vågade hävda att kött kanske var skadligt, och att övergå till en växtdiet skulle kunna vara hälsosammare i längden. Vi har till exempel William Lambe (1765-1847) i England, som i sin skrift *Reports on The Effects of a Peculiar Regimen* (1809) hävdade att köttätande var orsaken till mycket sjukdom hos mänsklig kroppen.³⁷ Ett annat exempel är den tyska kemisten Justus Liebig (1803-1873) som konstaterade att kött hade en förödande effekt på hjärnan och nervsystemet, och gjorde folk mer aggressiva. Liebig utförde även mycket forskning om proteiner, och konstaterade (i efterhand felaktigt) att den främsta proteinkällan var växter, vilket klingade bra hos tidens vegetarianer.³⁸ Både Lambe och Liebig hade stort inflytande på

³⁵ Anonym, “Vår natur har ej förändrat sig”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

³⁶ Stuart, s. 376.

³⁷ Ibid., s. 375.

³⁸ Spencer, s. 252-253. Liebig omnämns även i det andra numret av *Vegetarianen*, under rubriken “Mindre ägghviteaktig föda.” Spencer konstaterar att senare rön särskiljer mellan animaliska och växtbaserade proteiner, vilket Liebigs tidigare uppfattning inte gjorde. Liebigs uppfattning klingade bra hos vegetarianer just för att den överordnade växter.

Englands *Vegetarian Society*, vilket i sin tur hade stort inflytande på Svenska Vegetariska Föreningen.³⁹ Närmare i tiden till Svenska Vegetariska Föreningen har vi dock till exempel Maximilian Bircher-Benner, så höll värderingen att kött var potentiellt skadligt då det inte innehöll samma näringsvärde som en äkta naturlig diet konstituerad av råa växter.⁴⁰

I sammankoppling till det näringsfysiologiska var även en vanlig tanke att kött var starkt beroendeframkallande; en tanke som man finner bland annat hos den tidigare nämnda Lambe. I *Vegetarianen* ställs frågan ”Hvarför är det så svårt att afstå kött?”

”D:r Haig skrifver: Liksom morfin, kokain, tobak och alkohol är kött stimulerande, och det är den enda orsaken till, att det är så svårt att afstå från köttätandet. Hvad angår kött som näringsmedel, är det ingen svårighet att afstå det, ty jorden är full af näringsmedel, som stärka kroppen och dess funktioner lika bra, ja, bättre än kött.”⁴¹

I denna aspekt likställs kött med alla stimulantia, vilket med åtanke att de var nykterister framställer ytterligare en anledning till deras avståndstagande av köttätande.

I *Vegetarianen* lyfts även många andra anledningar till att man bör avstå från kött. En del av det skulle dock kunna betraktas som rent panikmakeri. Till exempel skriver de i det andra numret:

”Kväfd af en bit njure blef [...] en hamnarbetare Karl Isidor Klarén i hufvudstaden. Mannen, som intog sin aftonmåltid å en matservering i n:r 36 Riddaregatan, sjönk plötsligt från stolen ned på golvet och kunde, trots gjorda försök, ej mer återväckas till lifvet.”⁴²

Det är svårt att bedöma om händelsen i fråga är sann eller inte. Oavsett är det bara ett försök till att genom lite dramatik få folk att tänka på deras kostvanor, även om man också kan kvävas på en bit selleri, gratinerade rotsaker eller vita bönor.⁴³ Ett annat lite mer intressantare fall av panikmakeri finner man i det första numret av *Vegetarianen*, om ”då barn får åse slakt”:

³⁹ Ibid., s. 253, 262. *Vegetarian Society* nämns även i det första numret av *Vegetarianen*, under underrubriken ”Från Vegetarianernas Läger”. Percy Bysshe Shelley omnämns och hyllas i det fjärde numret 1904, under rubriken ”Englands stora diktare Shelley”.

⁴⁰ Ibid., s. 302-303.

⁴¹ Anonym, ”För dem som äta kött”, *Vegetarianen*, nr. 2, 1903.

⁴² Ibid.

⁴³ Man kan få en bild av vad vegetarianer kunde kvävas på på den tiden. I *Vegetarianen* dyker det ofta upp recept för vegetariska måltider. I det tredje numret från 1904 rekommenderar de rätter för dagens olika måltider. Här finner man bland annat ”Gratinerade rotsaker med potatismos” eller ”Puré av hvita bönor.”

”Sedan en treårig son till en bonde i Unkovil i Mähren härom dagen varit med och sett på då hans fader slaktade en gris, sprang han direkt upp i barnkammaren och ihjälstack sin lilla halfårs gamla syster, där hon låg i vaggan, för att höra, ’om hon skrek, liksom grisen gjorde’.”⁴⁴

Ovanstående citat visar sig vara mer intressant då det går att sammankoppla med en återkommande tanke hos vegetarianer om köttätande och aggressivitet. Redan hos Rousseau (som i bland annat *Émile* yrkade för vegetarianism, trots att han själv inte var vegetarian) så fanns det en tanke om våldsam- och argsinthet som en produkt av köttätande. Han identifierade särskilt folket av England som offer för detta, med tanke på deras höga köttkonsumtion.⁴⁵ Viktigt för många vegetarianer var betoningen på inte bara själva ätandet av kött, utan även som nämnt *konsumtionen* av kött. Med detta menas hela processen innan köttet hamnar i folkets munnar; uppfödandet av boskap, slaktandet av boskap, samt hela samhällssynen på processen. Slaktare betraktades som fullkomligt apatiska. För Shelley var slaktaren bortom räddning; en person som inte har problem med dödandet av ett djur har inte problem med dödandet av en medmänniska, vari det uppstår krig och våldsamhet.⁴⁶ Emellertid var det inte slaktaren som betraktades som den värsta, utan – enligt Victor Pfeiff (som omnämns ofta i *Vegetarianen*) – de som tvingade slaktaren att slakta för att släcka deras onaturliga begär.⁴⁷

Ett avsnitt ur *Vegetarianen* som man skulle kunna betrakta som relativt anmärkningsvärt är ett stycke ur det andra numret, med titeln ”Köttkonsumtionen och läkareantalet”:

”En engelsk tidning berättar, att köttkonsumtionen pr person är 64 i Tyskland, 77 i Frankrike, i Förenta staterna 118 och i Australien 276. Antalet läkare pr million är i Tyskland 355, i Frankrike 380, i Förenta staterna 578 och i Australien 780. Det är naturligt, att dessa förhållanden ha samband med hvarandra. Siffror tala!”⁴⁸

Siffror tala! Det är svårt att bedöma om denna statistik är faktisk eller inte. Oavsett kan det betraktas som ett storkargument, där paralleller dras utan någon djupare inblick. Som visat har vegetarianerna en väldigt negativ syn på kött och köttätande, vilket här kopplas till läkarantalet. Det som uttrycks blir då en misstro till den etablerade medicinen; läkarna uppfattas som

⁴⁴ Anonym, ”Ett och annat”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

⁴⁵ Stuart, s. 206.

⁴⁶ Percy Bysshe Shelley, ”Queen Mab; A Philosophical Poem: With Notes”, i Jack Donovan & Cian Duffy (red.), *Percy Bysshe Shelley: Selected Poems and Prose* (London 2016), s. 101

⁴⁷ Stolare, s. 107.

⁴⁸ Anonym, ”För dem som äta kött”, *Vegetarianen* nr. 2, 1903.

förespråkare till köttätande, vilket betraktas som skadligt. Detta kan även likställas med deras syn på vaccination, vilken är skapad och förespråkas av den etablerade medicinen. Vaccinationen betraktas som skadligt av vegetarianerna, vilket leder till att misstro uppstår mot den etablerade medicinen.

Vegetarianerna hade många uppfattningar om vad köttätande har för negativa inverkningar på kroppen. Utöver det hade de även många uppfattningar om hur kroppen bör vara när den inte blir kontinuerligt fördärvad, vilket vi kan lyfta nu.

3.2 Den hälsosamma kroppen

I *Vegetarianen* talas det inte bara om köttet och dess nackdelar, utan en annan sak som ofta kommer till tals är kroppen och hälsans bibehållande. De har en viss syn på det hälsosamma, och hur man uppnår hälsa. Ett exempel finner man i det första numret, där en viss Dr. E. W. Wretlind är citerad:

”Det är nu hos många en djupt rotad villfarelse, att man blir stark genom mycket kött, mycken fet mat och – hvad dock sämst är – s. k. starka drycker. Människan kan lefva af mångahanda slags mat, men icke behöfver hon ’stark’ mat för att blifva stark [...] Gorillan blir starkare än någon annan genom att äta frukter, björnen och oxen och hästen blifva starkare än någon man genom att äta gräs. Obestridligt är det nu äfven bevisadt, att människan kan blifva och förblifva stark genom endast växtföda.”⁴⁹

Som vi vet sedan innan anser de att vegetarisk föda är det bästa för hälsan. I stycket ovan ser vi även att en del av den hälsosamma kroppen som värderas högt är den fysiska styrkan, som kan uppnås genom vegetarisk kost. I stycket ovan framträder även deras förakt för ”starka drycker”, alltså alkohol, som de betraktade som fördärvande av den mänskliga kroppen.

Dylikt till betoningen på styrka var även betoningen på motion framträdande, i bibehållandet av den hälsosamma kroppen. I det tredje numret av *Vegetarianen* lyfter de atleter som förespråkare för vegetarianism, under titeln ”Fysisk utveckling”:

---

⁴⁹ Anonym, “Läkare om vegetarismen”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

”Det fins ingen klass bland människorna där vegetarismen gör större framsteg än bland representanterna för den fysiska utvecklingen. Det är icke många år sedan atleterna fingo uppmärksamheten riktad på vegetarismen. De erkänna redan, att den är ett af de bästa medlen för enående af en harmoniskt utvecklad kroppsbyggnad. [...] de anmärkningsvärda framsteg, som medlemmarna i den engelska vegetariska cykelklubben, ett vegetariskt hjulförbund, gjorde, riktade först atleternas uppmärksamhet på fördelarna af ett naturenligt lefnadssätt. Man behöfver endast kasta en blick i atleternas talrika tidskrifter för att se, huru dessa göra propaganda för vegetarismen.”⁵⁰

I detta stycke betonar de hur oumbärlig vegetarianismens vikt är i att uppnå god fysisk hälsa. De engelska cyklisterna står som bevis på vad man kan uppnå när man överger kött. Ett liknande exempel dyker upp i det andra numret av tidskriften:

”Remenyi, den berömde violinisten, tillfrågades någon gång hvarför han var vegetarian. Han svarade med att fatta sin violin och spela en af sina underbart hänförande kompositioner. ’Här har ni orsaken’ svarade han. ’Ifall jag åte kött, skulle jag ej kunna göra detta’.”⁵¹

Det är svårt att bedöma äktheten i citatet, men det spelar inte så stor roll. Budskapet de vill hamra in är faktumet att fysisk perfektion är tätt sammanknutet med den vegetariska kosten, och det naturenliga lefnadssättet.

Likaväl som kroppen skall vara i god form skall den även vara fri från sjukdom. Som visat betraktades sjukdom som ett symptom av bortsträvande från det naturenliga. Det fanns dock sätt att återgå till det naturliga – i vilket sjukdom inte finner någon plats inom – genom vegetarianism. I det första numret skrivs det:

”Om vegetarismen som skyddsmedel mot sjukdomar och som hälsomedel vid sjukdom har ordföranden i Petersburgs vegetariska förening d:r Selenkoff hållit ett offentligt föredrag. Han redogjorde för 12 svårare sjukdomsfall, som botats genom de sjukas öfvergång till vegetarismen: reumatism, podager, blindtarmsinflammation, neurasteni, hämorrhoider,

⁵⁰ Anonym, ”Från vegetarianernas läger”, *Vegetarianen*, nr. 3, 1903.

⁵¹ Anonym, ”Den vegetariska dieten”, *Vegetarianen*, nr. 2, 1903.

matsmältningsrubbnings och t. o. m. hjärtutvidgning. Hufvudsakligen rekommenderade han den ryske bondens kost: grönsaker och gröt.”⁵²

Vilken ordentlig mängd sjukdomar, botade endast genom en förändring i vad man förtär! Skepticism går att rikta mot påståendet, men det var ett tankesätt som många vegetarianska grupper höll vid den tiden och genom historien, bland annat Svenska Vegetariska Föreningen. Det var även något som aktivt praktiserades vid olika kurorter och sanatorium runt om i världen vid den tiden, såsom Bircher-Benners sanatorium i Zürich⁵³, John Harvey Kellogs sanatorium i Battle Creek⁵⁴, eller vid Djurholms sanatorium som det ofta gjordes reklam för i *Vegetarianen*.⁵⁵ Tankesättet passar väl ihop med deras motto om att en vegetarian är en person som ”ej dör när som helst.”⁵⁶ För den vars tillvaro följer det naturenliga levnadssättet kommer det enda som följer en till graven vara ens ålder.

Ålder är något som vegetarianerna uppmärksammade ofta. För dem fanns det en koppling mellan hög ålder, god hälsa och vegetarianism. Redan i första numret av *Vegetarianen* finner man en lång artikel med rubriken ”Konsten att lefva länge”,⁵⁷ som handlar om livet av en 107-årig vegetarian från Förenta staterna. I en artikel i det andra numret påstår de att den ”jämförande fysiologien” lär oss att människan är gjord för att leva till mellan 100 och 150 år, men bruket av tobak, alkohol och onaturlig diet har sänkt medellivslängden. I samma artikel exemplifierar de med en viss Joseph Gwyde från England; 100 år gammal och varit vegetarian i 40 år.⁵⁸ I det andra numret från 1904 lyfter de ett fantastiskt exemplar – en gammal shejk från Sudan vid namn Mahsour. Han har aldrig rökt, aldrig förtärt rusdryck, är vegetarian, samt 141 år gammal.⁵⁹ Det framgår en föreställning om den hälsosamma kroppens primat för den höga åldern, vari den hälsosamma kroppen uppnås lättast via den naturliga dieten. I det tredje numret från 1903 lämnar de goda råd för de som önskar ”levfa länge”:

”Glöm då alla obehagligheter. Håll nerverna i god ordning, och använd dem ej för att plåga någon. Utför med glädje ditt arbete. Gör dig inga föreställningar om och tro ej, att alla människor äro onda och elaka. Glöm

⁵² Anonym, ”Från vegetarianernas läger”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

⁵³ Eklöf, s. 249.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 258.

⁵⁵ I slutet av varje nummer av *Vegetarianen* görs det reklam för olika sanatorium, bland annat Djurholms Sanatorium, Örebro Hälsovårdshem, Jämtland Hälsovårdshem och Frydenstrand Sanatorium. Vid annonsen för Örebro Hälsovårdshem skrivs det ”OBS! D:R J. H. Kellogs hälsoföda finnes alltid på lager.”

⁵⁶ Anonym, ”Hvad är en vegetarian”. *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

⁵⁷ Anonym, ”Konsten att lefva länge. En 107-årig vegetarian berättar”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

⁵⁸ Anonym, ”Från vegetarianernas läger; att fira sin hundra-årsfödelsedag”, *Vegetarianen*, nr. 2, 1903.

⁵⁹ Anonym, ”Ett och annat”, *Vegetarianen*, nr. 2, 1904.

aldrig, att vänliga ord ingenting kosta, men att de äro ovärderliga för de pröfvade och missmodiga.”⁶⁰

3.3 Naturlig medicin

Genomgående i *Vegetarianen* dyker det upp olika råd och rön för behandlandet av olika åkommor. Som vi redan vet var apotekaren en av vegetarianernas svurna fiender, men sjukdom var fortfarande även det en svuren fiende som behövdes tas hand om. Ett av påståendena som lyfts ofta är den om den naturligt antiseptiska kraften av frukter. I det första numret av *Vegetarianen* läsa vi:

”En af de bästa egenskaper hos frukt är, att den med lätthet oskadliggör nästan alla slags bakterier. Tyfusbakterien, kolerabakterien och andra sjukdomsfrön, hvilka framkalla akuta sjukdomar, dödas hastigt när de komma i beröring med tunna lösningar av citron- och äppelsyra. [...] En framstående läkare, d:r J. H. Kellogg, har under flere år uteslutande använt fruktdiet vid behandling af tilltagande fettma, gallsjuka och åtskilliga andra följder af rubbningar i matsmältningsorganen”⁶¹

På liknande sätt skrivs det om smultron och dess goda verkan på kroppen i det andra numret:

”Smultronen värka [...] på hela vårt blodomlopp på samma sätt, som de syrliga fruktsorterna: äpplen, hallon, vinbär och körsbär. De läska och släcka törsten. Därvid lugna de nervsystemet och reta aptiten. [...] I nästan alla sjukdomsfall äro smultron en god föda. Till och med Homerus, Virgilius och Plinius omtala smultronens helbregdagörande inflytande mot gikt och dålig matsmältning. Napoleon III genomgick en smultronkur mot gikt, och Linné omtalar också i sina skrifter smultrons nytta mot samma sjukdom.”⁶²

Här framställs frukter som en förträfflig kur mot alla sorters åkommor man må lida av. Varför spendera stora summor pengar på mediciner hos apotekaren, när man lika gärna kan traska ut i sin trädgård (om man nu har en) och plocka lite äpplen och krusbär? Detta anknyter till deras

⁶⁰ Anonym, “Ett och annat; önskar du lefva länge?”, *Vegetarianen*, nr. 3, 1903.

⁶¹ Anonym, “Hvad den vegetarianska kosten kan vara bra för.”, *Vegetarianen*, nr. 1, 1903.

⁶² Anonym, “Den vegetariska dieten.”, *Vegetarianen*, nr. 2, 1903.

skepsis mot den etablerade medicinen, för att presentera alternativa och som de ser det mer hälsosamma tillvägagångssätt. I likhet med detta presenteras ett bra tankesätt i det andra numret från 1903:

”Hvarje äple, hvarje apelsin, hvarje plommon, hvarje vindrufva och annan för vår organism nyttig frukt är en flaska medicin, säger en tysk.”⁶³

Om inte frukt tilltalar en finns även andra kurer för behandlandet av olika åkommor. I det tredje numret från 1904 berättar de om ”hygieniska hus”, och skriver följande:

”Om en bekant Parisläkare, doktor Pellegrin, berättas att han låter sina patienter bo i hus, där solskenet hela dagen strömmar in. Detta möjliggöres genom en jämförelsevis enkel vridmekanism och behandlingen lär ha medfört utmärkta resultat i fråga om lungsot, blodbrist, kräfta o.s.v. [...] En annan läkare, dr Joel D. Parker från Grand Rapids i Michigan, anser att hemligheten af att ständigt vara frisk ligger i en rationell vädring och luftväxling, synnerligast i sofrummet. [...] Dr. Parker tror fullt och fast på luftens helande kraft. Han anser den för ett balsam, som botar kroppens alla sjukdomar.”⁶⁴

Här igen stöter vi på en återkommande tanke – den om vegetarianen som ”ej andas hvad som hälst.” Tillgången till frisk luft spelade en stor roll i det naturenliga levnadssättet. Detta kan ytterligare kopplas till faktumet att större delen av medlemmarna i Svenska Vegetariska Föreningen bodde i de svenska storstäderna där det naturenliga levnadssättet var svårare att uppnå. Frisk luft kopplades till det naturliga, som var mer tillgängligt på den romantiserade, pastorala landsbygden.

3.4 Gemensamma nämnare

Undersöker man de tre ovanstående tematiska delarna av Svenska Vegetariska Föreningens tänkande som en helhet dyker det upp en aspekt som är värd att belysa. Denna är att nästintill varje djärvt påstående är sammankopplat med namnet av en läkare. Detta tycks förfalla sig kontraintuitivt, med tanke på deras rätt explicita skepsis mot den etablerade medicinen. Undersöker man det dock närmare framkommer det att det inte är så underligt. De läkare som

---

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Anonym, ”Ett och annat; Hygieniska hus”, *Vegetarianen*, nr. 3, 1904.

främst omnämns – bland annat dr. Kellogg, dr. Nilsson, dr. Wretlind, dr. Larsen – var alla själva vegetarianer. Kellogg med sitt vegetariska sanatorium i Förenta staterna; stadsläkare Larsen i Köpenhamn, grundare för danska vegetariska föreningen. Hur var dessas förhållande till den etablerade medicinen kan man undra? Förhållandet beror mycket på den generella prestige av läkaren samt platskontexten. Man får påminnas att om en läkare höll för oortodoxa tankar riskerade de att bli utkastade ur läkarsällskapet, som i faller Bircher-Benner. Svenska Vegetariska Föreningen använder medvetet sig av läkare med värderingar som stämmer överens med föreningens egna. Utöver de vegetarianska läkarna används även läkare som inte nödvändigtvis är vegetarianer, men som uttryckt påståenden som passar bra in i Svenska Vegetariska Föreningens agenda. Här träder begreppet sanningsproduktion in (detta utvecklas senare). Läkarnas namn fungerade som ett retoriskt grepp för att upprätthålla ett sanningsanspråk, vilket i detta fall var den vegetariska sanningen. I vilket syfte används det retoriska greppet kan man fråga sig? Man skulle kunna tänka sig att Svenska Vegetariska Föreningen pläderade för det vegetariska i syfte att tjäna en enkel slant från de övertalade, men så är inte fallet. De hade stora ambitioner, som i längden handlade om livsreformens ändamål i samhällsreform. Det är en nästan altruistisk vision om den goda hälsan hos befolkningen, som kan genomföras genom att övertyga folk om vegetarianism. Varför ens använda sig av läkare för att övertyga i första fallet? För att få svar på det behöver vi träda in i det diskursiva.

4. Vegetarianernas diskursiva påverkan

Svenska Vegetariska Föreningens värderingar betraktas i detta arbete som härstammande ur en diskurs som rådde på den tiden. Som nämnt är diskursen det som sätter ramarna de värderingar man kan hålla, vad som man betraktar som faktiskt, samt vad man som person ser som ens möjligheter. Svenska Vegetariska Föreningen är inte uteslutet ur dessa ramar; tvärtom framstår de som väldigt innanför de diskursiva ramarna, vilket ligger i själva definitionen av en diskurs. Sammanställer man deras skrifter går det att uttolka två huvudsakliga diskursiva aspekter som tar sitt uttryck i deras tankegångar. Alla tankegångar och allt beteende kan ses som härstammade ur en diskurs, vilket innebär att man skulle kunna gå igenom en hel del olika delar av diskursen. I detta fall har det dock som nämnt två som identifierats som mest relevanta i åseende till källmaterialets innehåll. Dessa två aspekter är den ena om medicinsk auktoritet, och den andra om hälsans självberättigande.

4.1 Medicinsk auktoritet

Genomgående i *Vegetarianen* omnämns namnen av många olika läkare, i syfte att ge en viss trovärdighet till den långa raden olika påståenden som vegetarianerna företrädde. Det faktumet att de använde sig av läkare säger en hel del om hur de förhöll sig till läkarna, och hur de betraktade samhället omkring sig. För att komma till poängen direkt hade vegetarianerna en stark tilltro till medicinsk auktoritet, i form av utbildade läkare samt medicinska skrifter. Ja, de använde sig av läkarna som ett retoriskt grepp, för de hade en grundtanke om att det ger trovärdighet hos den större allmänheten, men samtidigt saknade vegetarianerna inte heller tilltro till den medicinska auktoriteten. Detta är då diskursivt, någonting som är fullkomligt *kulturellt betingat*. Vilde man framstå som trovärdig på den tiden, då lutade man sig på axlarna av de kunniga, eller rättare sagt de som betraktades som kunniga. Genomgående i vegetarianernas skrifter förstärker de även denna diskurs, då de tillskriver en viss makt hos den medicinska auktoriteten genom att använda sig av dem.

Den diskursiva aspekten om den medicinska auktoriteten föregår vegetarianernas värderingar; det är en förutsättning för vilka värderingar de kan hålla. Genomgående i *Vegetarianen* dyker det sällan upp en slående värdering eller påstående som inte lutar sig tillbaka på någon form av medicinsk auktoritet.

Här kan man även återkoppla till vegetarianernas förhållande till den etablerade medicinen. Dessa var även en medicinsk auktoritet, men inte en användbar auktoritet för vegetarianerna. Som nämnt använde sig vegetarianerna bara av läkare som hade explicita vegetariska ändamål, eller av ickevegetarianska läkare som yttrade sig om påståenden som var användbara för vegetarianerna. Vegetarianerna kunde dock inte bara hitta på egna påståenden, utan de – som påverkade av diskursen – behövde med nödvändighet luta sig tillbaka på någon form av medicinsk auktoritet. Diskursens ramar gjorde att värderingarna av de som åberopades kom sekundärt; själva akten av att åberopa en auktoritet var primärt.

4.2 Hälsans självberättigande

Genomgående i vegetarianernas skrifter framgår det även att de värderar hälsa högt. De lägger fram sätt på hur man kan bli frisk från olika åkommor samt hur man bevarar sin hälsa under en lång tid. Hälsan var en central punkt i hela deras agenda. Även här kan vi dock gå djupare. Hälsan var inte bara någonting som skulle bevaras, utan det framstår som en självklarhet för

dem. Hälsan är ju en av de få grundläggande saker vi har som människa, såklart skall den bevaras, skulle man kunna säga. Det tar slut vid ”skulle man kunna säga,” för det essentiellt bara är någonting man kan säga. Ännu en gång finner vi något tydligt diskursivt, då hälsans bevarande är kulturellt betingat. Inom diskursen som vegetarianerna befann sig i på den tiden var hälsan självberättigande, den behövde ingen ytterligare förklaring förutom den att det var något som man hade. Genom vegetarianernas skrifter manifesteras diskursen om hälsans självklarhet och förstärks.

”Det är bara mänsklig självbevarelsedrift,” skulle man också kunna säga. Utan att gå in i ett sidospår om diskursivitet inom vetenskaper kan man konstatera att det inte är ”mänsklig självbevarelsedrift,” utan – ännu en gång – kulturellt betingat; manifesterat och förstärkt genom sociala handlingar såsom tal och skrift. Man skulle kunna ställa den diskursiva aspekten om hälsans självklarhet i kontrast mot till exempel akten av asketism som bland annat olika religioner utövar. Inom asketismen negligeras ofta kroppens hälsa i syfte att nå någonting högre, vari det inte finns någon ”självbevarelsedrift.” Bland dessa ser diskursen väldigt annorlunda ut, där hälsan inte betraktas med samma självklarhet som hos till exempel vegetarianerna.

Sedan finns det olika definitioner på vad ”hälsa” innebär, lika på dåtiden som idag. Men dessa är bara olika värderingar som härstammar ur en viss diskurs, som är föregående. Vi kan ta vegetarianerna på den tiden som exempel. För dem innebar hälsa att undvika kött och andra hälsofarliga substanser. Detta är bara en av många olika värderingar som utgår från ett grundläggande tankesätt – eller självklarhet – om att hälsan skall bevaras. Det blir ett nästintill cirkulärt förlopp där diskursen påverkar subjektens värderingar och handlingar, vilka i sin tur förstärker diskursen.

4.3 Ett mönster uppstår

Var det bara vegetarianerna på den tiden som förhöll sig till och påverkades av de två ovannämnda aspekterna av diskursen? Nej, skulle man kunna svara på den frågan. Betraktar man en generaliserad bild av hela läkekonstens ändamål genom historiens gång kan man konstatera att dess syfte har varit och är att främja kroppsligt välmående. Den etablerade medicinen på den tiden vi är inriktade på skiljer sig inte från detta. Om man tar i åtanke till exempel de tidigare nämnda instiftade lagarna som gav privilegier åt läkarkåren ser man att deras syfte var att främja kroppsligt välmående, vilket innebär att även de föll in i diskursen

om hälsans självberättigande. Hälsan var en självklar sak att bevara, inte bara för vegetarianerna, utan även för läkarkåren. Hur de tog till väga för det skiljde sig, men grundtanken fanns kvar. De föll även in i den andra tidigare nämnda diskursiva aspekten av medicinsk auktoritet. Blickar vi igen tillbaka på de instiftade lagarna tillskrevs läkarkåren en auktoritativ ställning med deras privilegier. De betraktades som kunniga, vilket gav dem en särskild ställning att utöva läkekonst. Detta säger dock mer om diskursens påverkan på hela samhället. Hela läkekonsten byggde dock på tillskriven auktoritet. Läkekonsten drivs vidare på att tilltro finns för tidigare skrifter och kunniga personer. Detta innebär att läkekonsten såsom den såg ut på den tiden endast kunde uppstå inom de diskursiva ramar som fanns. Hade diskursen sett annorlunda ut, hade även läkekonsten som koncept sett annorlunda ut, om ens det skulle kunna existera i samma form.

5. Diskussion

Nu kvarstår det att konkretisera svar på de frågeställningar detta arbete bygger på. Den första frågan som ställdes var den om vilka sanningsanspråk det var Svenska Vegetariska Föreningen vidhöll. Denna fråga är mer deskriptivt lagd, och har besvarats rätt utförligt i det tredje kapitlet. Alla av vegetarianernas sanningsanspråk kan placeras under det gemensamma begreppet ”den vegetariska sanningen.” Här innefattas tanken om köttet som ett gift för kroppen, som bör undvikas för hälsans skull. Alla andra gifter, såsom alkohol, kaffe och stimulantia bör även dessa med undvikas. Mångahanda olika sjukdomar härstammar från konsumtionen av de tidigare nämnda giftbärande substanserna, vilket innebär att skär man bort dessa ur ens livsstil och diet, skär man även bort sjukdom och tidig död. En mer naturlig diet innehåller enbart frukt och grönsaker – sådant som håller borta sjukdom samt sådant som vår kropp var gjord för att konsumera. Drabbas man av sjukdom finns det ingen anledning att gå till en apotekare, då frukter lindrar snabbt alla besvär. Alla dessa var påståenden som presenterades som sanningsenliga i vegetarianernas mening, vilket leder oss in i den andra frågan som ställdes. Hur upprätthölls Svenska Vegetariska Föreningens alla påståenden om den personliga hälsan som sanningsenliga och faktiska?

Som konstaterat presenteras vegetarianernas påståenden som sanningsenliga. En sanningsproduktion sätts i gång samtidigt som diskursen manifesteras genom tal och skrift. Den *rätta kunskapen* vidarebefordras genom att använda sig av läkare som ett retoriskt grepp. Det retoriska greppet fungerar just för att diskursen som rådde tillskrev läkarna en auktoritativ

ställning. Här är diskursen en föregående garant för vad som med nödvändighet kan uppfattas som sanningsenligt. Diskursen är dock ingen stabil enhet, vilket innebär att sanning inte kan betraktas som objektiv i begreppets definition i ett större perspektiv. Inom diskursen kan dock olika påståenden uppfattas som objektiva, då det tillåts av ramarna, vilket det gör i vårt fall. Diskursen möjliggjorde – eller begränsade, beroende på hur man ser på det – vegetarianernas användning av läkarna som ett retoriskt grepp, vilket fungerade som en sanningsproduktion. Själva akten av att åberopa läkarna etablerade de framlyfta påståendena som sanningsenliga. Med detta kan inte påståendena som lyftes vara fiktiva, med stark betoning på *kan inte*. Tilltron till auktoritet var ett kugghjul i sanningsproduktionen såsom den såg ut då, vilket ledde till att läkarens ord var metaforiskt lag. Genom hela denna process kunde Svenska Vegetariska Föreningen upprätthålla sina påståenden som faktiska, för sig själva, och möjligtvis för en större allmänhet.

Här kan man även gå in i en kort diskussion om tanken att där man finner kunskap finner man även makt, och vice versa. Läkarna som vegetarianerna åberopar får en tillskriven auktoritativ ställning, vilket även innebär en maktposition. När vegetarianerna i grund och botten omedvetet tillskriver auktoritet överlämnar de även kontrollen över vad de själva betraktar som kunskap. De åberopade läkarna intar en maktposition över vegetarianerna, och implicit dikterar sanningsproduktionen. När den tillskrivna makten sätts i verkan så förstärks den, genom till exempel sanningsproduktionen. När tilltron till auktoriteten bringar kunskap, så ökar tilltron och därmed den tillskrivna makten. Liknande finner vi mot den etablerade medicinens håll, fast mer explicit. Den övre makten i samhället, alltså staten, instiftade lagar för att ge privilegier åt läkarkåren, den etablerade medicinen. Andra former av ”medicinsk kunskap” negligeras för att ge privilegierat utrymme åt en viss form av ”medicinsk kunskap.” De lagarna som instiftades – och som fortfarande var igång under Svenska Vegetariska Föreningens tidiga livstid – ledde till att de som sysslade med alternativt ”kunskapsmakeri” kunde bli straffade av en övre enhet av makt. Här är ett fall där en enhet i maktposition explicit nyttjar makten för att diktera vad som räknas som sann kunskap och vad som inte gör det. I dessa fall råder en tät sammankoppling mellan makt och kunskap.

Efter detta korta sidospår kan vi besvara den sista frågan som var ställd i arbetets syfte, nämligen ”varifrån härstammar detta?” Frågan är ställd som en följdfråga till de två tidigare, alltså deras anspråkstagande och upprätthållande av vissa sanningar. Frågan berör två relaterade punkter. Den ena punkten är den mer deskriptiva om varifrån deras värderingar och tankar härstammar ifrån mer kontextuellt. Den andra punkten handlar om varifrån deras

värderingar och tankar ”härstammar” mer teoretiskt, vilket i detta fall är diskursen. Båda punkterna är sammanvävda med varandra, fast den andra är mer överordnad.

För den första punkten kan man konstatera att Svenska Vegetariska Föreningen olika värderingar och tankar inte var originella. Huvudredaktör och ordförande Johan Lindström-Saxon samt övriga inblandade hämtade som vi sett mycket från tidens läkare. Men de bygger även på tankar som fanns hos vegetariska föreningar och figurer långt innan dem. Till exempel har vi tanken om att kött gör en våldsbenägen, tanken om kött som giftigt, tanken om människokroppens fruktförtärande anatomi. Dessa tankar finner man långt tidigare än Svenska Vegetariska Föreningen. Genom skrifter och dylikt har det hoppat från hand till hand genom tiden, för att temporärt landa hos och förfäktas av svenska vegetarianer i det tidiga 1900-talet. Det fylls på med tidens rön, men det är ingenting som strider mot tidigare uppfattningar.

Sedan har vi den andra punkten av frågan, där ”härstammar” innebär mer vilka förutsättningar det fanns för vegetarianernas sanningsanspråk. Förutsättningen i fallet nu är de diskursiva ramar som fanns på tiden. De två aspekter av diskursen som hade mest relevans, då de var mest verksamma i formerandet av värderingarna, var de två som identifierats ovan; *medicinsk auktoritet* samt *hälsans självberättigande*. Dessa två påverkar *inte* vad vegetarianerna väljer för värderingar att vidhålla, utan det är rättare sagt det som sätter gränserna för vad de ens *kan* vidhålla för värderingar. Så på ett mer abstrakt plan kan man hävda att deras värderingar härstammar från diskursen. Vegetarianernas återopande av läkare för att stödja sina påståenden, och lägga anspråk på sanning, är ett diskursivt beteende. Det grundar sig i diskursens verkan av tilltro till auktoritet. Likaväl som de sätter tilltro till samtida läkare på grund av diskursen sätter de tilltro till tidigare figurer. De nyttjar sig av tidigare tankar då de även här tillskriver en auktoritativ ställning på deras föregångare.

Den andra relevanta aspekten av diskursen har minst lika mycket verkan som den förstnämnda. Hade inte hälsan vart så självklar för dem, hade pläderandet för vegetarianism som hälsofrämjande varit överflödigt. Rättare sagt fanns det inte ett ”andra alternativ” för dem; den diskursiva aspekten av hälsans självberättigande var det enda de hade. På grund av den *kunde* de inte tala om något annat än att främja hälsan. Diskursen föregår deras värderingar, och begränsar samtidigt som den möjliggör vad värderingarna innefattar. Genom deras hälsofrämjande skrifter förstärker de även diskursen, genom att konstant uttrycka sig implicit om att hälsan är självklar.

6. Avslutning

Tidskriften *Vegetarianen* slutade publiceras 1967, men Svenska Vegetariska Föreningen lever kvar än idag. De har lite ändrad inriktning idag, men det är fortfarande mycket som påminner om vad de startade med 1903. Dagens vegetarianism som fenomen skulle man kunna kalla mer ”sekulär” än vad den var då. Idag är det mer av ett personligt kostval, utan – i de flesta fall – någon förankring till en större ideologisk tanke om personlig och kulturell reform. Trots detta kan man fortfarande betrakta fenomenet av vegetarianism som kontinuerlig, och lite djärvt kan man hävda att det sträcker sig tillbaka utan större brott till Pythagoras på 500-talet f.Kr.

Utifrån en mer generaliserad bild av nutiden skulle man hävda att de två aspekter av diskursen som identifierats i detta arbete lever till viss del kvar idag. Man ser till exempel inte ofta folk som aktivt negligerar sin personliga hälsa; tvärtom värnar samhället i stort liksom individer om den goda kroppsliga hälsan. Hälsan värderas så högt att man i vissa fall behöver tvingas in i den hälsosamma kroppen genom tvångsvård. Likaså som hälsans självberättigande så lutar vi på experterna, vilket är ett annat sätt att säga att vi har tilltro till medicinsk auktoritet. Detta syns särskilt tydligt i denna pandemi vi befinner oss i just nu (våren 2021). De medicinskt utbildade lägger fram kvalificerade rekommendationer om vad man bör och inte bör göra, vilka framstår som sanningsenliga. Även de som inte ”lyssnar på experterna” lutar sig på någon form av auktoritet, vare sig det är konspirationssidor på nätet, statsöverhuvuden, sektledare eller dylikt.

Slutsatserna som framförts här strider inte med ytterligare slutsatser i resten av forskningsfältet, utan de bör betraktas som komplement som kan ge djupare insikt i de inre skeendena av vegetarianernas tänkande och värderingar. Det nya som givs av detta arbete är nya frågor som ställs på undersökningsobjektet, utifrån ett i detta fall rätt ovanligt teoretiskt perspektiv. Forskningsfältets tidigare resultat – alltså de framförda av Stolare och Eklöf – utgör en bra empirisk grund att utöka på med andra perspektiv, vilket har gjorts i detta arbete. De diskursanalytiska resultaten träder in för att utöka förståelsen av Svenska Vegetariska Föreningen i sin tid. Värt att nämna är att slutsatserna som framförts i detta arbete enbart anspråk på de år som det använda primärmaterialet publicerades, alltså 1903 och 1904. Liknande slutsatser skulle möjligen kunna dras på de närmare åren framåt i den undersökta föreningens historia, men en större undersökning hade krävts för att säkerställa ett sådant anspråk. I nuläget får vi nöja oss med de slutsatser som dragits här och nu.

Källförteckning

Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift, nr. 1, 1903.

Anonym, ”11 läkare om vaccinationen”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 4, 1903.

Anonym, ”Den vegetariska dieten”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 2, 1903.

Anonym, ”En Förträfflig Hemkur mot Influensan”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 4, 1903.

Anonym, ”Ett och annat”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Anonym, ”Ett och annat”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 3, 1903.

Anonym, ”Ett och annat”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 2, 1904.

Anonym, ”Ett och annat”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 3, 1904.

Anonym, ”Från Vegetarianernas läger”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Anonym, ”Från vegetarianernas läger”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 2, 1903.

Anonym, ”Från vegetarianernas läger”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 3, 1903.

Anonym, ”För dem som äta kött”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 2, 1903.

Anonym, ”Hvad den vegetarianska kosten kan vara bra för.”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Anonym, ”Hvad är ren vegetarian?””, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Anonym, ”Konsten att levfa länge. En 107-årig vegetarian berättar”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Anonym, ”Läkare om vegetarismen”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Anonym, ”Svenska Vegetariska Föreningen.”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Anonym, ”Vegetariske Läkare i England”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 2, 1903.

Anonym, ”Vår natur har ej förändrat sig”, *Vegetarianen: Svenska Vegetariska Föreningens Tidskrift*, nr. 1, 1903.

Shelley, Percy Bysshe, “Queen Mab; A Philosophical Poem: With Notes”, i Jack Donovan & Cian Duffy (red.), *Percy Bysshe Shelley: Selected Poems and Prose*. London: Penguin Classics 2016.

Litteraturförteckning

Eklöf, Motzi, ”Vegetarisk (rå)kost och det reformerade livet: Maximilian Bircher-Benner och de svenska hälsokoströrelserna”, i Sven Widmalm (red.), *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdoms historia*. Linköping: Linköping University Electronic Press 2006.

Ling, Sofia, *Kärringmedicin och Vetenskap: Läkare och kvacksalverianklagade i Sverige omkring 1770–1870*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 2004.

Newman, Charles, “Edward Tyson”, *The British Medical Journal*, vol. 4, nr. 5988, 1975.

Nilsson Hammar, Anna, “Diskursanalys”, i Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.) *Metod: guide för historiska studier*. Lund: Studentlitteratur 2018.

Palmblad, Eva, *Sanningens Gränser: Kvacksalveriet, Läkarna och Samhället*. Stockholm: Carlssons Bokförlag 1997.

Spencer, Colin, *The Heretic’s Feast: A History of Vegetarianism*. Hanover: University Press of New England 1995.

Stolare, Martin, *Kultur och natur: Moderniseringskritiska rörelser i Sverige 1900–1920*. Karlstad: Avhandlingar från historiska institutionen i Göteborg 2003.

Stuart, Tristram, *The Bloodless Revolution: A Cultural History of Vegetarianism from 1600 to Modern Times*. New York: W. W. Norton & Co. 2007.

Svensson, Peter, *Diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur 2019.